

Észak-Amerikában elsőnek a spanyolok kezdtek kutatni Mexikó felől a 16. században, de kalandozó konkvisztádoraik főleg csak aranyat-ezüstöt kerestek, azt remélve, hogy Észak-Amerikában is olyan dús kincsekre bukkanhattak, mint Mexikóban és Peruban. Csak jó száz évvel később kezdtek belátni, hogy igyekezetük hiábavaló: Észak-Amerika földje ugyan sok nemesfémeket rejtett, de a spanyolok akkor még nem munkával akartak szert

Baktay Ervin 37

AZ ANGOLOK AMERIKÁBAN

(rádióelőadás)

tenni a hőn óhajtott sárga ércre, hanem a kész kincseket szerették volna megkaparintani. Nem találták meg a legendás „aranyvárosokat”, s lassanként meghódítva a mai Unió területének délnyugati részeit, állattenyésztő és földművelő munkához láttak.

Közben két másik európai nemzet fiai is eljutottak Észak-Amerikába: a franciák és az angolok. A franciák a Szt. Lőrinc folyam környékén, Kanadában kezdték el a hatalmas földség felkutatását. Aránylag kevesen voltak, nem földéhes telepések vándoroltak ki az új francia birtokra, hanem inkább kalandorok. Mihamar fölfedezték, hogy Észak-Amerika legjelentékenyebb kincse a prém, a prémes bundájú állatok sokasága. A francia erdőjárók – *coureurs de forets* – atyamesterük, Champlain irányítását követve, a 17. századtól kezdve bejárták és átkutatták Kanada őserdeit és vízi útjainak sűrű hálózatát, barátságot kötve az őslakókkal, az indiánokkal. Az indiánok, mint mindenütt, Kanadában is szívesen fogadták a fehéreket. A franciák értettek hozzá, hogy megnyerjék a bizalmukat; nem akarták elvenni földjüket, csak a prémvadászat és prémkereskedelem egyre fejlődő szervezetébe és érdekkörébe kapcsolták be az őslakókat, s ezek szívesen szövetkeztek velük, mert a prémekért cserébe kapott európai eszközök, iparcikkek és fegyverek nagy értéket jelentettek szemükben. A franciák mindvégig jó barátságban éltek a területeiken lévő indián törzsekkel, s az indián háborúk csak akkor törtek ki, amikor egy másik fehér nép telepesei a maguk érdekkörébe vont törzseket a franciák s a franciákkal szövetséges indiánok ellen uszították.

Kanadától délre, Amerika keleti tengerpartján angol kivándorlók és kalandorok vetették meg lábukat, csaknem egy időben a franciák kanadai térfoglalásával, még a 16. század második felében. Megalapították Új-Anglia, majd Virginia gyarmatát. Eleinte ők is a prémvadászatra vetették magukat, de az angol gyarmatokon egészen más helyzet alakult ki, mint a francia területeken, s ez a körülmény egészen más eredményekre is vezetett. Ellentétben a franciákkal, az angolok mind nagyobb tömegekben vándoroltak be

Amerikába, különösen a 17. században, amikor a brit szigetországból kiűzött protestánsok – a puritánok – az Újvilágba tódultak, hogy ott új, szabadabb hazát teremtsenek maguknak.

38 A növekvő népességnek sokkal nagyobb feszítőereje volt, mint a gyér kanadai francia telepeknek. Tér kellett, föld, hiszen a bevándorlók nagy többsége földművelő volt.

Az első bevándorló csoportok, sőt még a 16. században partraszállók is könnyűszerrel jutottak terjedelmes földbirtokokhoz. Az Atlanti-partvidék mentén akkoriban az egyik legnagyobb és legfejlettebb indián népcsalád, az algonkinok törzsei laktak. Törzsfőnökeik kivétel nélkül barátságosan fogadták az érkező, különös idegeneket. Az indián a természet igaz fia volt, megértette a természet törvényeit: belátta, hogy a hontalan idegeneknek földre van szükségük. Eszébe sem jutott ellenséges indulatot tanúsítani velük szemben, hiszen a jövevények – amíg nem voltak sokan – roppant barátságosnak és jóakaratóknak mutatkoztak.

Az első amerikai angol telepek története szinte teljesen egyöntetű; az idegenek úgyszólván mindenütt barátságos fogadtatásra találtak és a vidéken uralkodó törzs főnöke önként, nemes jóindulattal engedett át nekik tekintélyes területeket. Legjellemzőbb s a két nép általános magatartását illusztrálhatja a Rhode-Islandi telep története. Massasoit, az algonkinok wampanoag törzsének nagyfőnöke, szeretettel fogadta a 17. század közepe táján partraszálló Roger Williams puritánjait; átengedte nekik a nagy szigetet és környékét, elszívta velük a békepipát a törhetetlen barátság jelképekéül, s ő maga, a népével, távolabb ütött új tanyát. Massasoit, mint az indiánok általában, szentnek tartotta a becsületszót és a baráti szerződést. Mindenkor az angolok mellett állt, ha kellett, védelmébe is vette őket. Halála előtt két fiának lelkére kötötte, hogy tartsák meg továbbra is a szerződést és maradjanak mindenkor az angolok barátai s védelmezői. A nagyfőnök fiait, harcias képességeik és vitézségük miatt az angolok elnevezték Fülöpnek és Sándornak, a macedón-görög történelmi hősökhez hasonlítva őket. Sándor fiatalon meghalt, Fülöp király – ahogyan az angolok nevezték – vette át apja örökét. Tizenkét éven át hűségesen kitartott a szövetség mellett. Pedig ez nem volt könnyű dolog. Mert közben egyre több angol bevándorló érkezett, s amint a település gyarapodott számban és erőben, a fehérek egyre gyakrabban szegtek meg az egyezséget. Se szó, se beszéd, újabb területeket szálltak meg és olyan eszeveszett módon pusztították a vadállományt, hogy néhány év alatt az egykor vadban dús területen az indiánok nem bírtak többé megélni. Az indiánoknak – noha a keleti törzsek jó része kezdetleges földművelést is űzött – az erdő állatvilága szolgáltatta életszükségleteik legnagyobb és legfontosabb részét. Vadhúson éltek, az elejtett állatok bőréből készítették a ruházatukat és részben lakóhelyüket, a sátrakat is; a vad minden porcikáját

gazdaságosan felhasználták, s amit ők maguk nem használhattak, azzal kutyáikat etették. A kutya az indiánok életében nélkülözhetetlen volt; kutyák cipelték cókókjukat a vándorlásokon, kutyák vontatták toboggán-szánjakat a téli havon. Az indián meg is becsülte a természet ajándékait; sohasem pusztította a vadat, csak annyit ejtett el, amennyire feltétlenül 39 szüksége volt, s így a hihetetlenül dús vadállományhoz képest szinte elenyésző volt az, amit az indián fegyvere elejtett. A fehérek azonban mit sem törődtek a hasonló elvekkel; irtották a vadat és irtották a pompás erdőt, hiszen nekik megművelhető föld kellett. S ha eleinte látszólagos jóindulattal még leplezték is, mihamar tudatossá vált bennük a cél, hogy az indiánokat teljesen ki kell szorítani a területükről. A folytonos túlkapások és szerződészegések nagyon megnehezítették Fülöp főnök – helyesebben, indián nevén Metakom – helyzetét. Törzse lázadni kezdett, és egyre hangosabba kívánta, hogy a fehérek harácsolásának vessenek véget. Nemcsak hitszegés, hanem rágalom is érte a becsületes főnököt a fehérek részéről. Ráfogták, hogy ő az, aki harcosait a telepések ellen ingerli, holott Metakom szívósan küzdött az elégedetlenkedők ellen és mindenképpen meg akarta tartani apjának tett ígéretét. De az idegenek mohósága és hűtlensége ellen is fellépett; figyelmeztette a puritánokat, hogy ne szegjék meg többé a régi egyezséget, mert különben nem tudja féken tartani felháborodott népét. Az angolok erre egyenesen ellene fordultak és fizetett kémekkel figyeltették minden lépését. A szerződészegések még gyakoribbakká lettek és amidőn a wampanoagok egyik altörzse, végleg elkeseredve, hadigyűlést tartott, az egyik áruló indián besúgta ezt az angoloknak. A puritánok, akik ekkor már sokan voltak, Metakomot vádolták árulással és váratlanul rajtaütve egy indián falun, felégették ezt, legyilkolva mindenkit, asszonyokat, gyermekeket sem kímélve. A derék puritánok magukat „Isten választott népének” tekintették és úgy olvasták Bibliájukat, hogy ennek minden sora az ő magatartásukat igazolja. Az indiánokban egyszerűen „amálekitákat” és „filiszteusokat” láttak és kijelentették, hogy Istennek tetsző dolog az amerikai föld első és jogos tulajdonosait minden eszközzel pusztítani. Metakom nem tétovázott tovább; fegyverbe hívta törzsét és véres megtorlással fizetett a kiirtott indián faluért. Az angolok erre „szent felháborodással” vetették magukat az indiánokra. Hosszan tartó, kegyetlen harcok következtek. De az idegeneknek jobb lőfegyvereik voltak, s az indiánok, akik a vad megfogyatkozása miatt csaknem éhen veszttek, nem bírtak sokáig ellenállni. Metakom végül vereséget szenvedett. De a puritánoknak még ez sem volt elég: a nagylelkű földajándékozót, Massasoit hőst és becsületes fiát, felbérelt orgyilkossal tetették el láb alól. Most aztán szabad volt a vásár, azt tehettek, amit akartak. Az elfogott indiánokat az

angol településeken rabszolgáknak adták el – nyilván ezt is Istennek tetsző cselekedetnek tartották –, míg a levért törzsek kénytelenek voltak elhagyni ősi földjüket, távolabbi tájakra vonulva, mélyebben a nagy rengetegbe.

40 Kisebb-nagyobb változatokkal ugyanez ment végbe mindenütt, ahol az angol telepesek előbb minden jót és szépet megfogadva elfogadták az indiánoktól felajánlott területet, majd amikor kellő erőre kaptak, családsággal és erőszakkal kismiszték a föld ősi urait mindenükből.

Ne vegye ezt senki az angol nemzet becsmérélsének! Nem az angol állam, nem a brit hivatalos hatalom követte el ezt a sok becstelenséget, hanem felelőtlen csoportok, olyan emberek, akik hátat fordítottak egykori szülőházaiknak. És ha az angolszász hódítók magatartása Amerikában szégyenletes volt is, ezt a tényt azóta minden szépítgetés nélkül maguk az angol és amerikai történetírók állapították meg, akikben a kultúremler lelkismerete fenntartás nélkül a legsúlyosabban elítélte őseik viselkedését. Nem mondhatunk olyan kemény ítéletet ezekről a dolgokról, hogy az ne legyen még mindig túl szelíd ahhoz a véleményhez képest, amelyet a legújabb kor angol és amerikai történetírói alkottak. Látni fogjuk, hogy a brit államhatalom hivatalos képviselői, a kormányzók, tábornokok és tisztviselők, később mindent elkövettek, hogy a telepesek tömegeit az indiánokkal kötött szerződések betartására kényszerítsék, de hovatovább tehetetlenekké váltak az egyre gyarapodó tömegekkel szemben, amely irtózatossal nyomással szorította a nyugati végek lakosságát mindig tovább nyugat, vagyis az indián területek felé.

A hollandusok is próbálkoztak telepítéssel Amerikában, pl. a 17. század elején ők alapították az indiánoktól kapott Manhattan szigetén Új-Amszterdamot, ami azonban nemsokára angol kézre jutott, és New York néven utóbb szédületes fejlődésnek indult.

A Kanadával határos területeken az angolok, akik a franciákkal Európában is állandóan hadilábon álltak, mindent elkövettek, hogy a franciák amerikai munkálkodását megzavarják. A határvidéken lakó harcias és független érzésű irokéz törzseket sikerült is a maguk érdekkörébe vonni, európai fegyverekkel ellátni és ráuszítani a francia érdekkörökhöz csatlakozott vájandotokra, akiket a franciák huronoknak neveztek el. A 17. század közepén kitért az angol-francia háború Észak-Amerikában is, és az erős angol gyarmati hadsereg végül megtörte a francia ellenállást. Az angolok 1763-ban Kanada s az addigi francia Észak-Amerika uraivá lettek. Egyedül a Mississipp déli síksága, Louisiana maradt meg francia kézen, de a 19. század elején Napóleon azt is eladta az akkor már független nemzeté lett amerikaiaknak.

A francia-angol háborúságok korát s a velük járó véres indiánharcokat mesteri tollal írta meg Fenimore Cooper, a mai napig is páratlan becsű Bőrharisnya-történetekben. Cooper főhőse, Nataniel Bumpo, az indián módon élő fehér vadász, Bőrharisnya, azonban nem csak írói képzeletből született.

Mintaképe valóban élt, s az amerikai angol előretörések legjelesebb, sőt hozzátehetjük, legnemesebb alakja volt. Daniel Boone volt a neve. Csaknem száz-
esztendő életének legnagyobb részét a vadonban élte le. Élete és küzdelmei
valósággal jelképévé váltak az amerikai előretörésnek, és az Unió első
terjeszkedésének.

41

Mert a 18. század közepe táján már annyira elszaporodott az
amerikai angol gyarmatok népessége, melyet folyton érkező újabb bevándorlók
is növeltek, hogy a keleti vidék szűknek bizonyult befogadásukra.

Az addig létrejött 13 gyarmat azon a sávon alakult ki és indult fejlődés-
nek, amely az Atlanti-óceán és az amerikai kontinens keleti részében
északról délig húzódó hosszú heglýlánc, az Appalache közt terül el.
Az indiánokat a fõntebb említett módszerekkel lassanként kiszorították
errõl a területrõl; a törzsek elkeseredve és hiábavaló harcok és sok vér-
vesztés után visszahúzódtak az Appalache heglýség erdeibe és a heglý-
lánctól nyugatra fekvõ vidékre. A felbolygatott indián törzsek persze
kénytelenek voltak más törzsek régi területeire vonulni, s ezzel elkezdõdött
az indiánok tragikus õnpusztító harca, hiszen a régebben ott lakó törzsek
nem láthatták szívesen az újonnan jõtteket, akik akarva-nemakarva az õ
vadállományukat csökkentették. Még súlyosabbá vált a helyzet, amikor a
18. század második felében az angolszász határvidék népe, a keletrõl rájuk
nehezedõ terjeszkedés nyomásának engedve, egyre nagyobb csoportokban
kezdte átlépni az Appalache heglýláncát és betört a forrongó, kavargó
indián törzsek ezen területére is.

Csupán Pennsylvania brit népe élt ekkor békességben az indiánokkal.
William Penn, Pennsylvánia – azaz Penn erdeje – alapítója, a quakereknek
nevezett protestánsok vezére volt. A quakerek becsületesen viselkedtek,
szentnek tartották az indiánokkal kötött szerzõdést, az úgynevezett
„Hársfa alatt kötött” egyezséget. Megmaradtak területükön és távol
tartották innen a többi angolszász földkeresõt. Ezért sohasem gyûlt meg
a bajuk az indiánokkal. S ez mindennél ékebben szóló bizonyíték az
indiánok nemes gondolkozására. Különbiséget tudtak tenni fehérek és
fehérek között, még a legelkeseredettebb, legvéresebb harcok korában
is tiszteletben tartották a quakerek telepeit, és sohasem bántották a
quakereket. Annál elszántabban küzdöttek azonban az Appalache-en túl
előretörõ angolszász telepésekkel és az ezek védelmére utóbb felvonult
brit csapatokkal. De a harcokat inkább maguk a telepések vívták. S ezek
elsõ és legkiválóbb vezetõje a már említett Daniel Boone, a híres Bõrharisnya
volt. Ő fedezte föl Kentuckyt, ezt az új Kánaánt, ahol tízezerrel bolyongott
a bölény, a szarvas és az antilop. Ő alapította meg itt az elsõ telepet,
Boonesborough-t, Boone várost. Ezen a vidéken a shawanok vagy
shawneek törzse volt a leghatalmasabb, ezek is az algonkin népcsoport-
hoz tartoztak. A shawanok

keményen ellenálltak és Kentucky mihamar baljóslatú nevet nyert, Amerikaszerzte mint a „sötét és véres földet” emlegették. Boone igyekezett becsületes szerződéseket kötni az indiánokkal, de a telepesek gyülevész népe, különösen mikor egész sor új, távolabbi telep is létrejött Kentuckyban, 42 fegyelmezetlen, mohó és földéhes volt. Az indiánokban csak elpusztításra érdemes vadat láttak, és valóságos hajtóvadászatokat rendeztek rájuk. Mi több, a fehér faj nagyobb dicsőségére, túltettek az indiánokon is, mert ezeknél is szorgalmasabban skalpoltak, indián asszonyok és gyerekek fejéről is lehúzza a bőrt, mert egyes lelkiismeretlen kerületi parancsnokok vérdíjat tűztek ki és dollárjával fizették a beszolgáltatott fejbőröket. Érthető, ha a kifosztott, ismételten megcsalt és dúvadként üldözött indiánok is véres bosszút álltak a fehéreken, ahol csak tehették. A shawanok tehetséges főnökei különben szabályos, nagy ütközeteket is vívtak az angol telepesekkel és csapatokkal; hajszálon múlt, hogy a Nagy Kanawha mellett vívott csatában nem semmisítették meg ellenfeleiket.

Az indián törzsek azonban külön-külön harcoltak, sokszor egymás ellen is, az előbb már említett okból. Csak egy-két nagy eszű, messze tekintő és lánglelkű indián főnök látta át, hogy nem állhatnak meg a fehérek előtt, ha nem sikerül a legtöbb törzset szövetségben egyesíteni. Pontiak, az Ottawa-törzs főnöke, zseniális diplomata és nagyszerű hadvezér volt. Sikerült egész sor törzset egyesítenie vezérlete alatt, és súlyos csapásokat mért az angol seregekre, sorra foglalta el a határvidéki erődöket. Ez a 18. század hatvanas éveiben történt. Ha közben a franciák, akikkel Pontiak szövetségre lépett nem szenvednek vereséget és az angolok nem foglalják el Kanadát, akkor Pontiak indián szabadságharca sikert ér el és ki tudja, hogyan alakult volna Észak-Amerika történelme. De Pontiak, bár évekig tartotta magát, végül is – mint egykor Metakom – felbérelt orgyilkosnak esett áldozatul. Az angol ügynökök sok, a harcokban végleg kimerült törzset megnyertek maguknak, és az indiánok megtörésében elsőrendű szerepet játszott – a pálinka is. A fehérek bőkezűen osztogatták ezt a gyilkos italt, és ahol az indiánok rákaptak, ott mihamar kihamvadt a büszke önérték és a férfias bátorság. E korszak utolsó és legtragikusabb hőse a shawanok fiatal hadifőnöke, Tekumsze volt. Ő is egész sereg törzset egyesített a fehérek ellen és sok diadalt aratott. Sajnos saját fivére, akit követként küldött a távolabbi törzsekhez, önző hiúságból elrontotta bátyja nagyszerű művét. A várt segédc csapatok elmaradtak.

De közben óriási változás ment végbe Észak-Amerikában. A számban és erőben megnövekedett amerikai gyarmatok megunták az angol korona gyámkodását. Az angol kormányzók és hadparancsnokok valóban igyekeztek féken tartani a földéhes gyarmatosok meggondolást nem ismerő indulatait, de az angol állam politikája elhibázott volt és helytelen, rövidlátó rendszabályaival teljesen elidegenítette magától a gyarmatokat. A gyarmatok népe

ügy fogta fel, hogy Amerikát az ő ereje és vére szerezte meg; nagyra nőtt bennük a harmadfél évszázad alatt kifejlődött amerikai nemzeti önérzet, és megszületett a tizenhárom gyarmat, azaz most már állam szövetsége, az amerikai Unió. S az Unió is megvívta a maga szabadságharcát, Washington vezérletével legyőzte az angol haderőt és 1871-ben belépett a világ független, nagy államainak sorába. 43

A magukra hagyott indiánok a nyugati végeken – Kentucky és Ohio területén – ekkor az angol államhatalom pártjára álltak. Világosan megértették, hogy a közben Kanadában megszilárdult angol hatalom kevésbé fenyegeti őket mint az Unió, amelynek népe szorította ki törzsüket ősi hazájukból.

Tekumsze, aki az Unió létrejötte előtt egyaránt harcolt az amerikai telepesek és az angol seregek ellen, az Unió elszakadásakor a brit hatalommal szövetekezett. Angol tábornoki rangot nyert és aranyvállrojtos, vörös brit egyenruhát öltve állt a szövetekezett indián és angol had élére. De az ügy elveszett. A fiatal Amerikai Egyesült Államok szedett-vedett hadserege, katonák és telepesek, megverték az angol-indián hadat a tipegenui csatában. Tekumsze, aki oly tragikus küzdelmet folytatott saját népével is, hiszen sok törzs nem tudta átlátni a szövetség célját, ebben az utolsó csatában is azonosította magát az üggyel. Látva, hogy az indián szabadság ügye elvesz, ő sem akarta túlélni, levetette a haszontalannak bizonyult szövetséges tábornoki kabátját, s teljes indián harci díszben, arcára az ősi harci jeleket festve vágtatott a csata legnagyobb forgatagába és elesett.

Ezzel lezárult az amerikai angolszász előretörés első nagy fejezete, és egy időre elült a harc. Az angolok kénytelenek voltak megelégedni Kanadával, s ott a francia hagyományokat téve magukévá, barátságos politikát folytattak az indiánok iránt; a diadalmasan megszületett Unió pedig erőt gyűjtött a jövőendő újabb, még nagyobb előretörésére nyugat felé.

Az indiánok szomorú drámája azonban még nem ért véget. Az utolsó felvonást, és a legtragikusabb végjeleneteket már az Unió közönyös, egyre gazdagodó és terjeszkedő népe nézte végig, a 19. század folyamán. Hanem erről majd más alkalommal fogunk beszélni.

(Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára)